

УДК 633.1:338.439.5(477)

Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету:
зб. наук. пр. Вип. № 44. – Луганськ: ЛНАУ, 2013. – С. 136 – 144.

ОЦІНКА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТА ЗОВНІШНЬОГО РИНКУ ЗЕРНА УКРАЇНИ

В.В. Деркачова, О.М. Чеботарьова
Луганський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Майже на всіх історичних етапах розвитку суспільства зерно було й нині залишається одним з найважливіших джерел багатства народу України, як і значної частини інших країн світу. Зерно належить до найпоширеніших товарів внутрішнього і світового ринку сільськогосподарської продукції. Виробництво зерна завжди було високоприбутковим видом діяльності. Виробництво зерна – це діяльність сільськогосподарських товаровиробників, що пов'язана з вирощуванням зерна, забезпеченням внутрішніх потреб України у посівному матеріалі, зерні для продовольчих, фуражних і технічних цілей, поліпшенням його якості, створенням експортного потенціалу ринку зерна, а також гарантуванням продовольчої безпеки держави за рахунок розвитку власного зернового господарства [9].

Економічна реформа і становлення ринкових відносин в Україні передбачають докорінні перетворення й аграрного сектора. Його трансформація покликана в першу чергу сприяти розвитку зернового господарства і, зокрема, ринку зерна. Виключне значення цієї проблеми обумовлюється сталим попитом, найбільш важливою потребою людей у продуктах харчування. Зерно – стратегічний фактор економічної безпеки держави.

Існуючі економічні протиріччя в аграрному секторі країни мають незворотній характер, але, водночас, його нинішній соціально-економічний стан і певна невизначеність результатів на перспективу, вимагають творчого підходу до нової методології господарювання в усіх агропромислових формуваннях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми господарської діяльності в зернопродуктовому підкомплексі є об'єктом досліджень таких вітчизняних вчених як В.Г. Андрійчук, В.І. Богачов, А.В. Войчак, В.М. Гончаров, М.Я. Дем'яненко, І.В. Заблодська, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, В.П. Рябоконь, П.Т. Саблук, В.Г. Ткаченко, М.М. Федоров, О.М. Шпичак, Л.М. Худолій та ін.

За відсутності гарантій оптимального збуту національний товаровиробник зайве ризикує, несе додаткові невиправдані витрати, що в кінцевому підсумку спричиняє послаблення конкурентної позиції українського зерна всередині країни та за її межами. З огляду на перспективи росту виробництва зерна дедалі загострюється проблема його реалізації і доходності. Слід нагально удосконалювати управління зерновим ринком. Лише так можна забезпечити відродження національного зернового господарства у перехідний період. Все це зумовило вибір теми статті та її актуальність.

Формування мети статті. Метою статті є визначення основних тенденцій розвитку внутрішнього ринку зерна України; дослідження динаміки виробництва та структури зерна; проведення аналізу експорту зерна України та

визначення основних імпортерів зерна; прогнозування виробництва зерна з урахуванням світових тенденцій розвитку економіки.

Основний матеріал дослідження. Зернове господарство, як пріоритетна галузь АПК, визначає його сучасний розвиток і продовольчу безпеку держави в цілому. В цій галузі, яка найбільшою мірою пов'язана з природним середовищем і земельними ресурсами, використовуються основні матеріально-технічні засоби аграрного сектору. Рівень їх використання залежить від організації виробництва, його технології та багатьох інших чинників, у тому числі й кліматичних умов.

Низка проведених досліджень свідчать, що зернопродуктовий ринок України займає значне місце в системі продовольчого забезпечення населення, однак знаходиться в стані нестабільності, тобто незадоволеного попиту (дефіциту), або надмірної пропозиції („перевиробництва”) зерна. Такий стан розвитку галузі за останні десять років в умовах ринкової економіки не відповідає національним інтересам. Насамперед, зернове господарство України, незважаючи на різкі коливання обсягів виробництва, так чи інакше зорієнтоване на експорт зерна в довготерміновій перспективі [12].

Отже, ключовою проблемою подальшого розвитку агропродовольчого комплексу в Україні залишається нарощування виробництва зерна. У цьому зв'язку, головним завданням аграрної політики на сьогодні є підвищення продуктивності зернового гектара, стійкості та стабільності зернового виробництва. Динаміка розвитку досліджуваної галузі аграрного сектору в Україні наведено на рис. 1.

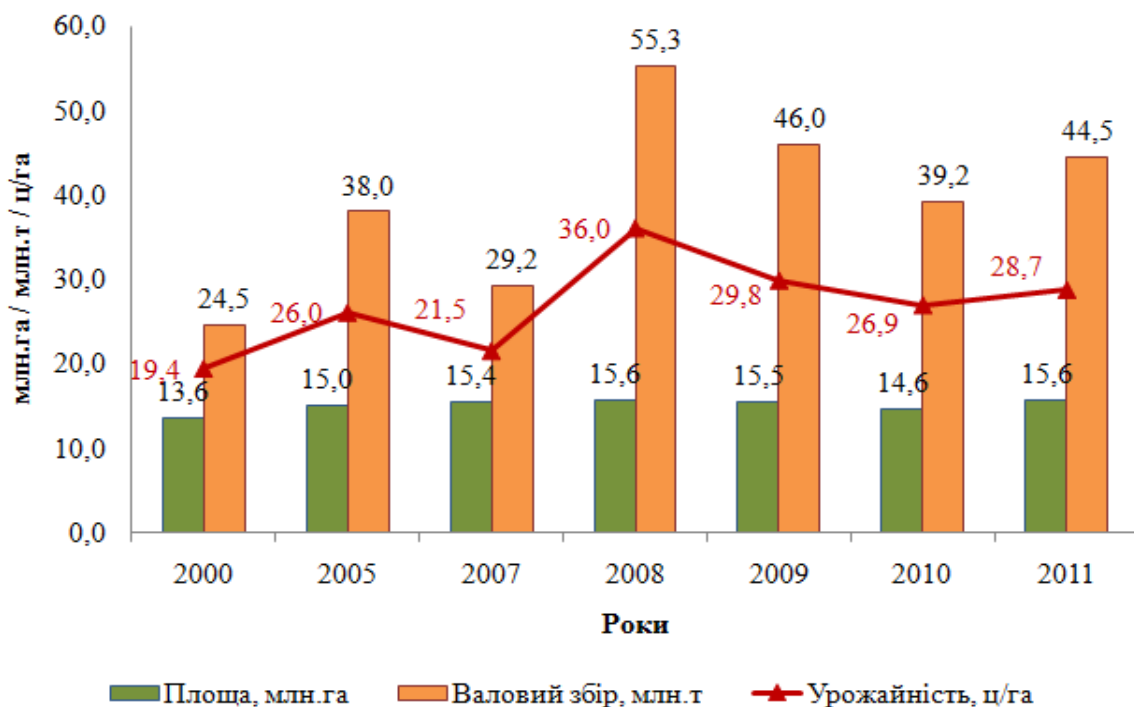

Рис. 1. Динаміка виробництва зерна в Україні*

*Джерело: Державний комітет статистики України

Враховуючи останній прогноз, валовий збір зерна в Україні перевищить торішній (39,2 млн. т) на 5,6 млн. т, або на 14%. Таке збільшення валового виробництва обумовлене, у першу чергу, сподіваннями на кращу урожайність зернових культур, яка має підвищитися на 1,8 ц/га до 28,7 ц/га та збільшення посівних площ на 7% до 15,6 млн. га. Згідно даним Держкомстату України, на середину червня 2011 р. було засіяно якими зерновими та зернобобовими культурами, враховуючи кукурудзу, понад 7,6 млн. га, що на 185 тис. га більше за відповідний період минулого року, зокрема гречки 297 тис. га, що на 40% більше, ніж торік, проса – 153 тис. га (+ 47%).

Ринок зерна – це система економічних і правових відносин, що виникають між його суб'єктами в процесі виробництва, зберігання, доробки, торгівлі та використання зерна на засадах вільної конкуренції, вільного вибору напрямів реалізації зерна та визначення цін, а також державного контролю за його якістю, зберіганням і раціональним використанням [1].

Ринок зерна в Україні характеризується певними особливостями, сутність яких полягає у тому, що товаром можуть виступати майже всі види зернових культур. Але, залежно від їх якісних характеристик, насамперед, вмісту кормових одиниць перетравного протеїну, вони безпосередньо відносяться до категорії фуражного зерна: кукурудза, ячмінь, овес, зернобобові, менше – просо, сорго, а інші – пшениця і жито, можуть бути за певних умов використані на фуражні цілі. Це трапляється у тому випадку, коли є підвищений попит на фуражне зерно, його не вистачає для покриття потреби, а також коли продовольче зерно за своїм якісним складом не відповідає вимогам його переробки для використання на харчові цілі.

Провідними зерновими культурами в Україні є озима пшениця, ячмінь, кукурудза і горох, частка яких у структурі валового виробництва зернових становить відповідно 51,6%, 22,1%, 9,1% та 4,9%. Слід відзначити, що за нашими підрахунками, для внутрішніх потреб за рік в Україні використовується близько 7-8 млн. т зерна з продовольчою метою; 12-14 млн. тонн – на корми; 0,5 млн. т для промислової переробки, на посів – у середньому 4 млн. т зерна. Інтервенційний фонд, достатній для стабілізації ринку, за даними Держрезерву, має становити близько 4 млн. т. За рахунок власного виробництва Україна цілком спроможна задовольняти потреби внутрішнього ринку та здійснювати експорт зерна і продуктів його переробки.

Найбільшу питому вагу в балансі зерна для внутрішніх потреб країни складає використання його на кормові цілі. В 2001 році від загальної кількості виробленого зерна 54,9% було використано на корм худобі і птиці. У подальшому, в зв'язку зі значним зменшенням поголів'я худоби, витрати зерна на корм скоротилися більше ніж у 2 рази і вже у 2009 році склали лише 25,5% від виробленого та стабілізувалися на рівні 13,6 млн. т. У 2010 році на корм худобі було спрямовано 30,4% виробленого зерна, або 14 млн. т. Споживання зерна на продовольчі цілі, в зв'язку зі зниженням чисельності населення України та зменшення споживання на одну особу, за період з 2001 по 2010 рр. скоротилося в 1,4 рази [2].

Продовольчу безпеку України, в першу чергу, визначає рівень виробництва зернових, динаміка якого за останнє століття свідчить про їх значні коливання за роками. Валове виробництво зерна України формується за рахунок трьох основних культур – пшениці, ячменю і кукурудзи.

У структурі виробництва зернових провідне місце посідає пшениця. Сільськогосподарські підприємства в 2010 році зібрали 16,4 млн. т зерна озимої пшениці, що становить 81,7% від загального по Україні [14].

Зернове виробництво є найбільш нестабільною складовою зернопродуктового комплексу України. Це викликано як особливостями сільського господарства, так і сучасними економічними умовами, в яких функціонує зернопродуктовий комплекс України.

В умовах швидких темпів глобалізації та інтеграції сучасна світова спільнота неодноразово стикалась з проблемою забезпечення продовольчої безпеки, розв'язання якої значною мірою зумовлено напрямками зовнішньоторговельних потоків агропродовольчої продукції, зокрема, зерновими – стратегічно важливим продуктом харчування населення світу. Україна в останні роки активно взаємодіючи зі світовим ринком зернових, заявила про себе як про країну, яка має всі передумови зайняти в світі позицію провідного експортера зернових культур.

Основними зерновими культурами, що формують експортний потенціал країни, є пшениця, ячмінь, кукурудза, осяг експорту за даними видами культур з 2006 року по 2011 рік забезпечили 98,7% валютних надходжень (рис. 2).

Структура експорту зернових культур за 2011 рік

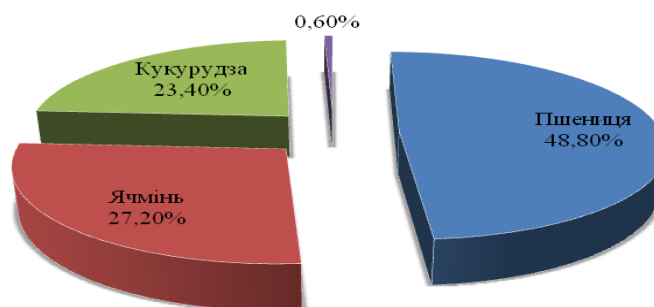

Рис. 2. Експорт зернових культур

За оперативними даними Держмитслужби, у 2011 році експортовано 15,3 млн. т зерна (на 8,5% більше проти відповідного періоду минулого року), з них пшениці – 7,5 млн. т (на 1,5% більше), у т. ч. продовольчої – 4,1 млн. т (на 39,4% більше), ячменю – 4,2 млн. т (на 15,9% менше), кукурудзи – 3,6 млн. т (у 2,0 р. б.), борошна вивезено 73,6 тис. т. Загальні обсяги імпортованого зерна у зазначеному періоді становили 44,3 тис. т, із них рису – 41,4 тис. т [2].

За даними Союзу аграрних бірж України, на біржовому ринку станом на 10.01.2012 укладено угод на експорт зерна з урожаю 2011 року загальним обсягом 16,5 млн. т, із нього пшениці продовольчої – 5,7 млн. т, пшениці фуражної – 2,2 млн. т, ячменю – 4,7 млн. т, кукурудзи – 3,6 млн. т. В загальній структурі експорту зернових культур упродовж 2011 році найбільша доля припадає на пшеницю – 48,8% від загального обсягу експорту зерна. На ячмінь приходится 27,2%, на кукурудзу – 23,4% [7].

За даними Держкомстату, найбільшими імпортерами українського зерна у 2011 році були: Саудівська Аравія, Корея, Єгипет, Ізраїль, Бангладеш, Іспанія, Сирійська Арабська Республіка, Туреччина, Туніс, Японія. Необхідно зазначити, що географія експорту вітчизняних зернових культур розширилася, просуваючись на ринки Японії, Кореї [7].

За інформацією USDA, світове виробництво пшениці в 2011-2012 маркетинговому році становитиме 664 млн. т, що на 16 млн. т або 3% більше, ніж у минулому сезоні. Передбачається збільшення виробництва в країнах Чорноморського басейну, а саме: Казахстані на 55%, Росії – 28%, Україні – 13%. У сукупності ці країни додають до світового виробництва пшениці 19 млн. т.

Разом зі збільшенням виробництва зростає світове споживання пшениці. Якщо у минулому зерновому сезоні було спожито 659 млн. т цього зерна, то в нинішньому додадуться ще 7,8 млн. т. Відтак, споживання пшениці урожаю 2011 року в обсязі 667 млн. т буде рекордним та перевищить середній показник за останнє десятиліття на 48 млн. т. Це пов'язано зі збільшенням внутрішніх потреб у цьому зерні в таких країнах, як Казахстан – на 14%, США – 5%, Єгипет та Індія – близько 3% (рис. 3, рис. 4).

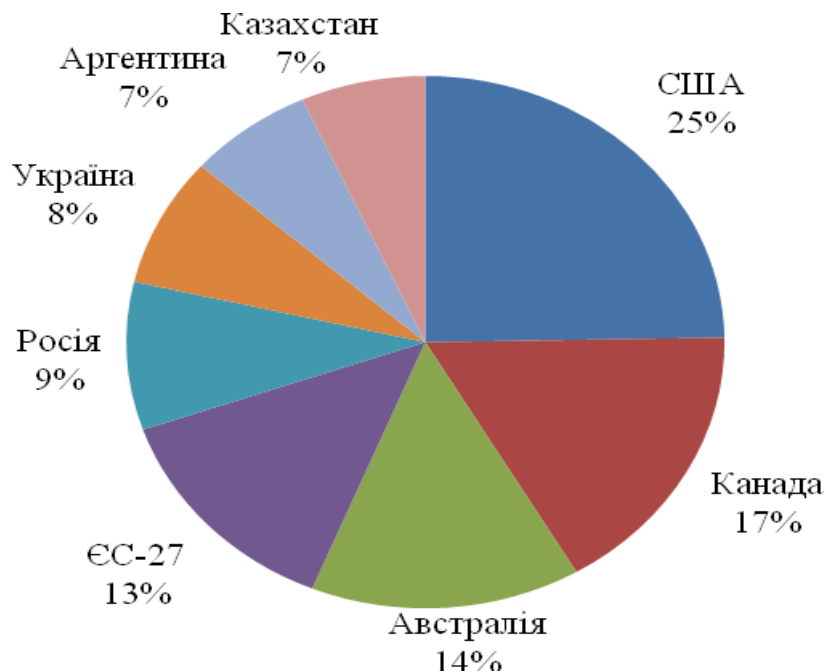

Рис. 3. Структура світового експорту пшениці

*Джерело: USDA

У порівнянні з минулим сезоном світова торгівля пшеницею буде менш активною, хоча й займатиме 46% у структурі експортно-імпортних операцій ринку зерна. Очікується продаж 127 млн. т цього зерна, що на 1 млн. т менше, ніж торік. Найбільшими експортерами пшениці в новому сезоні будуть США, Канада та Австрія, які в сукупності забезпечать більш ніж половину світового продажу. До того ж збільшать обсяги продажу Росія в 2,5 разу (до 10 млн. т) та Казахстан у 1,5 разу (до 7,5 млн. т).

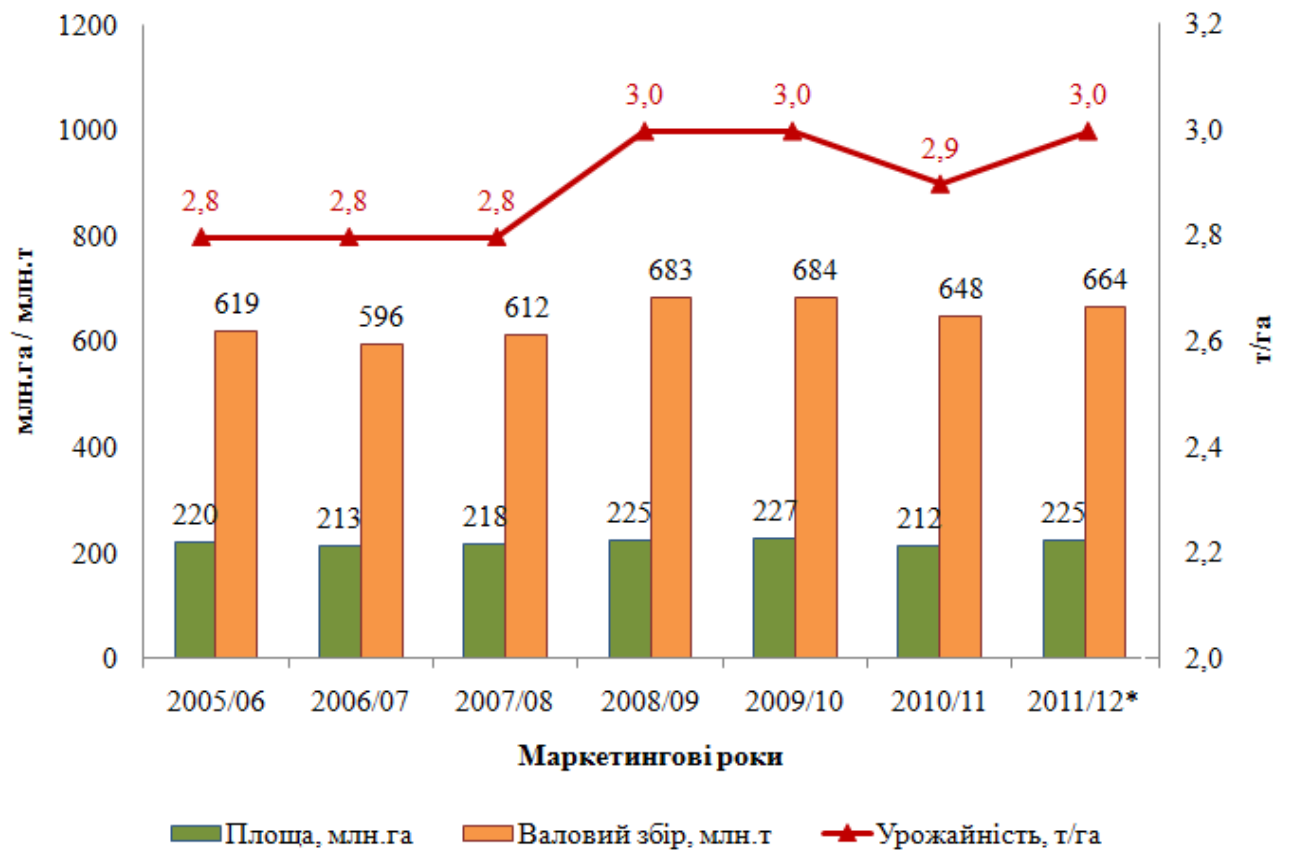

Рис. 4. Динаміка світового виробництва пшениці

*Джерело: Державний комітет статистики України

В Україні прогнозується збільшення виробництва пшениці на 2,2 млн. т щодо врожаю 2010 року (16,8 млн. т). Ураховуючи залишки пшениці на початок маркетингового року в межах 2,5 млн. т, внутрішнє споживання 11,8 млн. т, можливий експорт становитиме 8,5 млн. т. За такого розвитку подій перехідні залишки в новому сезоні становитимуть 1,2 млн. т.

Держава не залишається осторонь проблем, що виникають на ринку зерна, та намагається здійснювати його регулювання економічними важелями. Одним з таких важелів є державні закупівлі стратегічних видів зерна. Так, наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 28 квітня 2011 року були відкориговані інтервенційні ціни на об'єкти державного цінового регулювання. На підставі цього нормативного акта мінімальні закупівельні ціни державних операторів за 1 т пшениці 3 класу становлять 1792 грн., пшениці 6 класу – 1523 грн., ячменю 3 класу – 1670 грн., кукурудзи 3 класу – 1500 грн. Для формування продовольчого резерву з урожаю 2011 року буде здійснено закупівлю 1050 пшениці тис. т; 90 жита тис. т; 40 ячменю тис. т; 35,28 гречки тис. т; 30 кукурудзи тис. т; 247,6 цукру-піску тис. т. На це уряд України виділив 7,2 млрд. грн., що перевищує сукупний обсяг такого фінансування за три попередні роки [2].

Враховуючи світові тенденції, українське зерно у новому сезоні буде користуватися попитом на зовнішньому та внутрішньому ринку. Якщо на ячмінь та кукурудзу основу попиту забезпечать зовнішні споживачі, то на продовольчу пшеницю можливе загострення конкуренції між зернотрейдерами та вітчизняними переробниками. Однак, незважаючи на всі внутрішні негаразди, цей сезон буде більш вдалим для експортерів. Цьому сприятиме зростання споживання та формування запасів зерна в окремих країнах-імпортерах.

Висновки та пропозиції. Зернове господарство, як пріоритетна галузь АПК, визначає його сучасний розвиток і продовольчу безпеку держави в цілому. В цій галузі, яка найбільшою мірою пов'язана з природним середовищем і земельними ресурсами, використовуються основні матеріально-технічні засоби аграрного сектору. Стан розвитку галузі за останні десять років в умовах ринкової економіки не відповідає національним інтересам. Насамперед, зернове господарство України, незважаючи на різкі коливання обсягів виробництва, так чи інакше зорієнтоване на експорт зерна в довготерміновій перспективі. Отже, ключовою проблемою подальшого розвитку агропродовольчого комплексу в Україні залишається нарощування виробництва зерна.

Ринок зерна в Україні характеризується певними особливостями, сутність яких полягає у тому, що товаром можуть виступати майже всі види зернових культур. Але, залежно від їх якісних характеристик, насамперед, вмісту кормових одиниць перетравного протеїну, вони безпосередньо відносяться до категорії фуражного зерна – кукурудза, ячмінь, овес, зернобобові, менше – просо, сорго, а інші – пшениця і жито, можуть бути за певних умов використані на фуражні цілі. Виявлено що, провідними зерновими культурами в Україні є озима пшениця, ячмінь, кукурудза і горох, частка яких у структурі валового виробництва зернових становить відповідно 51,6%, 22,1%, 9,1% та 4,9%. Найбільшу питому вагу в балансі зерна для внутрішніх потреб країни складає використання його на кормові цілі. Споживання зерна на продовольчі цілі в зв'язку зі зниженням чисельності населення України та зменшення споживання на одну особу за період з 2001 по 2010 рр. скоротилося в 1,4 рази.

Основними зерновими культурами, що формують експортний потенціал країни, є пшениця, ячмінь, кукурудза, які з 2006 року по 2011 рік забезпечили 98,7% валютних надходжень. У середньому за 2006 – 2011 рр. частка пшениці в експорті зерна складала 46,2%, ячменю – 30,8%, кукурудзи – 22,2%, а частка від валютних надходжень від цих культур – 44,8; 32,7 і 21,4% відповідно.

Список використаної літератури:

1. Аграрная реформа в Украине: результаты, проблемы, перспективы завершения : монография / под общ. ред. В. Г. Ткаченко и В. И. Богачева. – Луганск : Книжк. світ, 2006. – 228 с.
2. Аграрний сектор економіки України : (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М. В., Зубець М. В., Саблук П. Т. та ін.] ; за ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука та ін. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
3. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку / за ред. П. Т. Саблука та ін. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 764 с.
4. Бойко В. І. Зерно і ринок : монографія / В. І. Бойко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 312 с.

5. Волошин Р. В. Методологія дослідження зернового ринку / Р. В. Волошин // Наук. збір. Терноп. нац. пед. ун-ту. Сер. : Економіка. – Т., 2006. – № 20. – С. 203–208.
6. Козир С.М. Вдосконалення механізмів державної підтримки аграрного сектора економіки України // Економіка та держава. – 2010. - №9. – С.120-123.
7. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 верес. 2007 р. № 1158. – Режим доступу: <http://svynarstvo.in.ua/pravo/postanovy/196-derzh-cilyova-programa>
8. Про зерно та ринок зерна в Україні : Закон України від 04.07.2002 № 37-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 35. – Ст. 258.
9. Продовольственная безопасность Украины в условиях рыночных трансформационных процессов : [монография] / [Ткаченко В. Г., Богачев В. И. ... и др.]. – Луганск : Книж. світ, 2004. – 137 с.
10. Стратегічні напрямки розвитку агропромислового комплексу України. /За ред. П.Т.Саблука. Авторський колектив П.Т.Саблук, В.Я. Мессель-Веселяк, М.Я. Дем'яненко та ін. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 59 с.
11. Федоров М.М. Концептуальні напрями стратегії розвитку АПК та сільських територій України на період до 2020 року. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2008. – С. 46. (співавт.)
12. Шубравська О.В. Агропродовольчий сектор в умовах кризи: основні тенденції та виклики розвитку // Економіка і прогнозування. – 2009. - №3. – С.99-110.
13. Экономическая безопасность Украины в условиях рыночных трансформационных процессов : монография / [В. Г. Ткаченко, В. И. Богачев, Ю. Н. Бабак и др.] ; под общ. ред. В. Г. Ткаченко и В. И. Богачева. – Ровеньки : [Б. и.], 2007. – 330 с.
14. Якимчук Т.В. Стан і перспективи розвитку підприємств харчової промисловості України // Актуальні проблеми економіки. – 2010. - №4. – С.162-168.

УДК 633.1:338.439.5(477)

В.В. Деркачова, О.М. Чеботарьова ОЦІНКА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТА ЗОВНІШНЬОГО РИНКУ ЗЕРНА УКРАЇНИ

В статті визначено основні тенденції розвитку внутрішнього ринку зерна України; досліджено динаміку виробництва та структури зерна; проведено аналіз експорту зерна України та визначено основних імпортерів зерна; спрогнозовано виробництва зерна з урахуванням сучасних світових тенденцій розвитку економіки.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, зерно, зернове господарство, зернові культури, продовольча безпека, ринок зерна, сільськогосподарські підприємства, експорт, імпорт.

УДК 633.1:338.439.5(477)

В.В. Деркачева, Е.Н. Чеботарева ОЦЕНКА ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ ВНУТРЕННЕГО И ВНЕШНЕГО РЫНКА ЗЕРНА УКРАИНЫ

В статье определены основные тенденции развития внутреннего рынка зерна Украины; исследована динамика производства и структуры зерна; проведен анализ экспорта зерна Украины и определены основные импортеры зерна; спрогнозировано производства зерна с учетом современных мировых тенденций развития экономики.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, зерно, зерновое хозяйство, зерновые культуры, продовольственная безопасность, рынок зерна, сельскохозяйственные предприятия, экспорт, импорт.

UDC 633.1:338.439.5(477)

V.V. Derkachova, O.M. Chebotaryova

Key words: